

Розвиток рольової компетентності старших підлітків засобами активного соціально-психологічного навчання

Наталія Костюченко

*магістрантка кафедри психології,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна,
e-mail: KostiuchenkoNV@krok.edu.ua*

Вікторія Острова

*доцентка кафедри психології, кандидатка психологічних наук,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна,
e-mail: OstrovaV@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0003-3804-8942*

Старший підлітковий вік (14-17 років) є критичним етапом інтенсивного соціального самовизначення, коли особистість активно формує системи ідентичностей та готується до засвоєння дорослих соціальних ролей. Успішна соціальна адаптація та особистісний розвиток потребують досягнення високого рівня рольової компетентності. Саме тому актуалізується необхідність використання активного соціально-психологічного навчання (далі – АСПН), яке дозволяє створити безпечне та динамічне середовище для практичного відпрацювання рольової поведінки, розвитку комунікативних навичок та глибокого усвідомлення власних соціальних функцій, забезпечуючи підліткам необхідний інструментарій для успішної соціалізації.

Слід зауважити, що рольова компетентність – це здатність особистості ефективно розв'язувати життєві проблеми, які безпосередньо пов'язані з її рольовою поведінкою та успішним виконанням різноманітних життєвих ролей (наприклад, батька/матері, професіонала, друга, громадянина), що вимагає вміння володіти необхідними психологічними ролями, знань про функції, які передбачає певна роль, та відповідних особистісних і професійних якостей [1].

О.Ю. Михайленко стверджує, що рольова компетентність містить такі компоненти: рольову варіативність (широта рольового репертуару) – різноманіття репертуару психологічних ролей особистості; рольову гнучкість – вміння легко переходити від однієї ролі до іншої; рольову глибину – розвиток глибинної структури ролей, орієнтація рольової поведінки не тільки на очікування оточуючих, але і на такі особистісні складові, як рольова ідентичність, Я-концепція, рольові переживання; рольову рефлексію – здатність особистості аналізувати свої дії, пов'язані з рольовою поведінкою, вміння оцінювати свою рольову поведінку зі сторони, з точки зору інших людей; здатність вирішувати рольові конфлікти – здатність особистості знаходити конструктивний вихід зі складних, неоднозначних ситуацій, пов'язаних із рольовою поведінкою [2].

Рольова компетентність старших підлітків (14-17 років) полягає у їх здатності свідомо та адекватно приміряти на себе та успішно виконувати ключові соціальні ролі, які відповідають віку та здійснюють функцію підготовки до дорослого життя. Основними аспектами цієї компетентності за О. Т. Плеткою є

такі:

- самоствердження та ідентичність. Підлітки активно шукають і визначають свою ідентичність, що вимагає вміння приміряти та усвідомлювати такі ролі, як «лідер у групі», «майбутній студент/професіонал» або «відповідальний член суспільства»;
- навчальна та професійна роль. Здатність ефективно виконувати роль старшокласника, що містить відповідальне ставлення до навчання, самостійність у прийнятті рішень щодо подальшої освіти/кар'єри та вміння використовувати знання для вирішення реальних проблем;
- міжособистісні ролі. Розвиток комунікативної гнучкості та емоційної експансивності, що дозволяє будувати більш зрілі, відповідальні та емпатичні стосунки з однолітками (роль друга, партнера) та дорослими (роль сина/доньки, послідовника/наставника);
- соціальна відповідальність. Формування почуття відповідальності, розуміння соціальних норм і правил, а також вміння адаптуватися до вимог соціального життя [3].

Особливістю старшого підліткового віку як окремого вікового етапу є перетворення підлітком своєї внутрішньої позиції на ефективну, соціально прийнятну поведінку у різних життєвих ситуаціях.

Ефективний вплив на розвиток рольової компетентності старших підлітків здійснює активне соціально-психологічне навчання, яке являє собою систему групових методів та технік, спрямованих на інтенсивний розвиток соціальної компетентності, комунікативних навичок, самосвідомості та психологічної культури особистості через безпосередній, активний досвід і взаємодію у групі [4].

Так, рольові та ділові ігри є базовим інструментом, що передбачає моделювання реальних життєвих або навчальних ситуацій у безпечних умовах тренінгової групи. У рольовій грі учасники приймають на себе певні соціальні ролі (наприклад, керівник, клієнт, конфліктуюча сторона) та розігрують сценарій. Це дозволяє усвідомити рольову поведінку, оцінити себе збоку та відпрацювати нові стратегії взаємодії. Ділова гра спрямована на вирішення конкретних навчальних завдань, розвиток навичок командної взаємодії та прийняття рішень [4].

Групова дискусія та обговорення є методами, що стимулюють активний обмін думками, поглядами, почуттями та досвідом між учасниками. До них відносять мозковий штурм (генерація ідей у групі для знаходження нестандартних рішень), метод групової рефлексії (обговорення пережитого досвіду, наприклад, після рольової гри), аналіз власних почуттів та поведінки, отримання зворотного зв'язку від групи, а також кейс-метод (аналіз конкретних ситуацій) зі спільним розбором реальних або гіпотетичних ситуацій (кейсів) для розвитку навичок аналізу та прийняття ефективних рішень [4].

Психодрама та театралізація є спеціалізованими техніками, спрямованими на глибинне опрацювання внутрішніх конфліктів, незавершених ситуацій та емоційних переживань. У ході психодрами підліток може розігравати важливі

для нього життєві сцени за допомогою інших учасників групи (допоміжних «Я») [4].

Також у АСПН використовуються вправи на розвиток навичок. Це короткі, цілеспрямовані завдання, які допомагають відпрацювати конкретні комунікативні або соціальні навички. Це – вправи на невербальну комунікацію, вправи на емпатію, тренування асертивності [4].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що активне соціально-психологічне навчання є ефективним інструментом для розвитку рольової компетентності старших підлітків. Використання соціально-психологічних тренінгів, рольових ігор та групових дискусій дозволяє підліткам не лише усвідомити багатогранність своїх соціальних ролей, але й практично відпрацювати моделі поведінки, необхідні для успішного переходу до дорослого життя. Така активна форма навчання сприяє самопізнанню, підвищенню комунікативної гнучкості та формуванню відповідального ставлення до виконання майбутніх соціальних і професійних функцій, що є вирішальною умовою для повноцінної соціалізації.

Список використаних джерел

1. Горбенко С. Рольова поведінка у зв'язку із соціалізацією особистості. *Нові технології навчання*. 2019. № 92. С. 77-83.
2. Михайленко О.Ю. Шляхи та засоби розвитку рольової компетентності майбутніх практичних психологів. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди*. 2016. Вип. 54. С. 174-181
3. Плетка О.Т. Розвиток перцептивної гендерно-рольової компетентності у молоді: методичний посібник. Київ: Талком, 2023. 74 с.
4. Яценко Т.С., Кмит Я.М., Олексієнко Б.М. Активне соціально-психологічне навчання: теорія, процес, практика: навчальний посібник. 3-тє перевид. Хмельницький: Вид-во НАПВУ, 2012. 792 с.